

JORDBRUKETS

FRAMTIDSPROBLEM

DET är nu snart tre år sedan jordbruksdepartementet kom i bondeförbundets och hr Pehrsson-Bramstorps händer. Hans ämbetsstid har sammanfallit med en utpräglad högkonjunktur. Även jordbrukarna ha såtillvida gynnats därav, som prisnivån å deras saluprodukter stigit; efter krisen har nämligen produktprisindex enligt jordbruksnämndens beräkningar nu nått upp till cirka 96 och enligt Lantbrukssällskapets till cirka 90 procent av nivån under basperioden 1925/29. Samtidigt ha dock priserna på jordbrukets förnödenheter och arbetslöner samt — för rationaliseringsändamål — kapitalinvesteringen ökats, vilket räntekostnadernas sänkning och den lejda arbetskraftens inskränkning med all sannolikhet icke ekvivalerat. Någon klarläggande undersökning av jordbrukets genomsnittliga nettoinkomst nu och under 1920-talet föreligger ännu ej, men det ingår i jordbruksutredningens uppdrag att prestera en dylik. Till dess kan man endast konstatera, att jordbrukarklassen icke torde — och i vart fall ej själv anser sig — ha fått sin andel av den allmänna välståndsstegringen. Evident är att jordbrukets inkomstläge varit otillräckligt för att lyfta lantarbetarna till industriarbetarnas sociala nivå, liksom att skillnaden mellan lantarbetarnas löner och ortens byggnadsarbetares kommit talet om »de två nationerna» att åter höras. Lika uppenbart är, att den nuvarande ledningen av jordbruksdepartementet så långt ifrån att ha tillvunnit sig jordbrukarnas tacksamhet och förtroende i stället alltmer fått röna bevis på deras missbelåtenhet och irritation; i vart fall har missnöjesresolutionernas flod vället nästan uppseendeväckande kraftigt fram på sistone. Även om det är orättmätigt att ensidigt påbörda hr Bramstorp skulden för den komplicerade jordbruksregleringens ofullkomlighet, ha lantmännen både inom och utanför bondeförbundet måst konstatera, att ej ens förbundets ledare i sin roll som jordbrukets räddare förde med sig någon trollgrepp in i kanslihuset. De veta,

att hr Bramstorp i ett hänseende haft det enastående väl förspänt: ensam av alla de sista decenniernas jordbruksministrar har han haft en väldisciplinerad riksdagsmajoritet till sitt förfogande. Så stora tjänster som hans parti gjort socialdemokraterna borde han kunna få allt vad han pekat på; därför bero, tycka många, jordbrukarnas besvärligheter på att hr Bramstorp pekat för litet. Inte heller kan jordbruksministern urskulda sig med en hänvisning till jordbruksutredningen och det förhållandet, att denna ännu ej avslutat sitt arbete, ty då mötes han av frågan, varför han trots uppmaningar dröjde så länge med tillsättandet av kommittén.

Bortser man emellertid från det politiska dagsläget, kan man konstatera, att förutsättningarna för jordbruksregleringen numera i hög grad förändrats sedan den tid, då statsingripandet på experimentell väg undan för undan uppbyggdes. Regleringen, absolut trängande för att nödortfött hjälpa jordbruket över krisen och förebygga landsbygdens utarmning, har såsom en övergångsform väl fyllt sin mission. Men i stället för att bli, vad några en gång optimistiskt trodde, blott ett interimistiskt ingripande, har regleringen frammanat behov av nya stödåtgärder. En viss överproduktion har uppstått tack vare den tekniska utvecklingens framsteg och rationalisering samt gjort det omöjligt att begränsa de statliga åtgärderna till ett gränsskydd, bakom vilket en fri prisbildning finge råda. »Överproduktionen» är dock som bekant ej liktydig med att ett autarkiskt tillstånd nåtts på det agrara området. Den har sin grund i betydande import främst av råvaror för margarinframställning, foderkakor och fodermedel, och den förutsätter dessutom att importerade gödningsämnen och brännolja stå jordbruket till buds. Och exporten av livsmedelsprodukter tar ännu ej ut importen.

I korthet sagt finnes ett mindre produktionsöverskott å fläsk- och äggmarknaden. I fråga om kött och potatis uppväga konsumtion och produktion ungefär varandra. På grund av fjolårets exceptionellt gynnsamma skörd synes brödspannmålsöverskottet vid konsumtionsårets slut motsvara ungefär en halv veteskörd; i fråga om brödsäden har det m. a. o. visat sig, att det gamla inlösningsförfarandets utbytande 1936 mot stödköpssystemet — åtminstone så länge importerade fodermedel ej fördyrats — ej förmått hindra uppkomsten av en överproduktion liknande den som förekom under animaliekrisens första år. I fråga om fettämnen

tillverkades i fjol inom landet cirka 58,000 ton margarin och cirka 80,000 ton mejerismör, varav ungefär 30,000 ton smör avsat-tes på exportmarknaderna. Vid sidan av importen av margarinets råämnen uppvisar endast den inhemska fodermedelsproduktionen ett större underskott.

Det bekymmersamma i läget inskränker sig emellertid ej enbart till den aktuella »överproduktionen». Inga tecken tyda på att jordbrukets tekniska förbättring och därav uppkomna större avkastningsförmåga under eljest oförändrade omständigheter nått sin kulmen. Med all sannolikhet kan det svenska jordbruket snart tillgodose hela landets livsmedelsbehov — härvid bortses då från om viss export alltjämt upprätthålles i gengäld mot viss import — och om ett visst antal år har jordbrukets produktionskapacitet kanske ökats med 30 à 40 procent. Med hänsyn till befolkningsutvecklingen kan man endast i begränsad utsträckning vänta sig, att konsumtionen ökas i samma mån. Då en motsvarande intensifiering av jordbruket pågår i andra länder och då befolknings-talen i de stora närliggande importländerna uppenbarligen ej komma att växa i högre grad, torde konkurrensen om jordbrukets exportmarknader framdeles ej bli mindre än nu och följaktligen kunna ej heller priserna väntas bli stort förbättrade. Inom be-räknelig framtid måste Sveriges jordbruk m. a. o. i främsta rum-met förlita sig till den inhemska marknaden. Det svenska jord-brukets kapacitet kan — frestas man säga — komma att motsvara en konsumerande befolkning av den storlek, som skulle vara för handen, därest en folkavtappning vid emigrationen i slutet av förra seklet ej framtvings på grund av vår kapitalfattigdom eller bristande ekonomiska initiativkraft eller av båda omständig-heterna i förening. Utvecklingen har i vart fall blivit rakt mot-satt den av Malthus förutspådda: ej befolkningens utan livsmed-lens progression har blivit den större.

Tvärt emot denna troliga långtidsutveckling kunde man rent teoretiskt uppställa industrialiseringen av Sverige såsom det eko-nomiskt förmånligaste. Livsmedel kunna ju nästan överallt — t. ex. i Östersjöstaterna — köpas till dumpingpriser och i utbyte mot dessa skulle Sverige kunna avtala om att sälja sina högkvali-ficerade och dyra industriprodukter. På så sätt skulle svenska folket enligt tidsandans bud kunna få packa ihop sig i städer och samhällen, medan det överlämnades åt andra folk att »slava» i det tunga och smutsiga arbetet på åkrarna. Emellertid kan man

Jordbrukets framtidsproblem

blott spekulera över, icke i sådana fina affärer. Den universella utvecklingen anvisar den enda tänkbara vägen för Sverige. Jordbruksbefolkningen kan ej plötsligt göras till några kringflyttande tattare, och balans mellan landsbygd och städer måste ofrånkomligen vidmakthållas. Det moderna kriget gör det nödvändigt för varje stat, — och icke minst för en liten stat, som vill bevara och värna sin neutralitet — att trygga livsmedelstillgången vid avspärrning. Livsmedelsproduktionen torde åtminstone relativt sett i allt högre grad komma att undandras handelsutbytet mellan staterna. En återgång till en agrar självförsörjning blir allt tydligare inom alla de länder, där förutsättningar därför finnas. Av alla autarkiska strävanden måste denna också vara den naturligaste; även om den från gammal frihandelsståndpunkt ej skulle innebära det mest ekonomiska utbytet, kan den — med tanke på de bägge senaste svåra kriserna — ytterligare försvaras såsom ett led i strävan att minska landets beroende av de internationella krisvågorna därigenom att även jordbruket inrangeras bland de mera konstanta och okänsliga produktionsfaktorerna.

Den statliga jordbrukspolitiken måste därför — det är enligt vår mening självklart — för den närmaste framtiden inriktas på att ge jordbruksnäringen allt det stöd, som kräves för att dess utövare skola komma i paritet med andra jämförliga samhällsgrupper. Å andra sidan få de fortsatta och nya hjälpåtgärderna ej på längre sikt hindra jordbruksnäringens egen anpassning efter nya förhållanden och en i framtiden påräknelig konsumtionskrets. Vare sig man vill kalla det för planhushållning eller icke, måste statsmakterna ta till utgångspunkt för sitt handlande, att större förändringar än under sekler förestå eller åtminstone kunna förestå inom jordbruket och på landsbygden. De måste för sig uppställa olika tänkbara framtidsperspektiv och inrätta sig därefter. Jordbruks- och landsbygdspolitik måste drivas på många linjer och efter olika strategiska förändringar. Och de måste drivas parallellt och i samklang med varandra.

Endast några skissartade synpunkter på framtidsutvecklingen kunna här anföras, med förbigående av problemen om jordbrukets interna prisutjämning inom regleringens ram och med dess tillhjälp.

Den första linjen är, att jordbrukets troliga successiva produktionsstegring ej nödvändigtvis behöver baseras uteslutande på hittillsvarande tillverkningar eller förutsättningar. Ingen kan

ännu med säkerhet förutsäga, vad som kommer ut ur de särskilt i Tyskland långt drivna experimenten med användning av mjölk och halm för industriella ändamål. De kanske revolutionerande uppfinningarna rörande träets användbarhet för framställning av kläder, socker m. m. kunna med tiden göra övergång till skogsbruk lönande, särskilt då på mer avlägset belägna jordbruk. Ytterligare kan vårt jordbruk mer än hittills utnyttjas för fåravel, på det sätt som skisserats i en vid årets riksdag av hr Swartling m. fl. väckt motion; särskilt i Norrland borde fåravel kunna bedrivas på lämpliga marker, med hjordar och herdar. Syftet vore att fylla den inhemska textilindustriens ullbehov och bleve sålunda ett led i vår ekonomiska försvarsberedskap. En fåravel i dylik stor skala skulle kunna bringa jordbrukarna åtskilliga tiotal miljoner kronor i inkomst. Slutligen kunna jordbrukarna överhuvud taget mer än hittills inrikta sig på framställning av vissa högre förädlade, mera näringsrika produkter; en sådan »kvalitativ» framryckning har också nyligen diskuterats i fackpressen.

Den andra linjen är, att jordbrukarna förmås inrikta sig på att genom egen odling minska eller helt onödiggöra den hittillsvarande importen av råvaror och förnödenheter. Ur flera synpunkter har den medgivna stora fodermedelsimporten under senare år tett sig föga rationell, och den av jordbruksutredningen nu föreslagna höjningen av fodermedelsavgifterna framstår synnerligen starkt motiverad; sedan utredningen samtidigt föreslagit en differentiering av mjölkpriset till förmån för de små jordbrukarna, för vilka fördyrade inköp av fodermedel varit ovälkomna, bör uppdämmandet av fodermedelsimporten icke behöva stöta på samma politiska motstånd som tidigare. Höjningen av fodermedelsavgifterna måste stimulera inhemsk odling av äggvitehaltiga foderväxter; endast genom en omläggning av odlingen i denna riktning, i förening med en viss utjämning av inlösningspriserna mellan råg och vete inbördes samt mellan dessa sädesslag och foderväxterna, synes en inskränkning av veteöverproduktionen på frivillig väg vara möjlig. Om försöken med odling i Sverige av raps och sojabönor torde det ännu vara tidigt att yttra sig, i vart fall om försöken med sojabönor.

Den just nu mest brännande frågan rör spänningen mellan margarin och smör. Jordbruket har här sin naturliga intressesfär. Trots de restriktiva åtgärder, som vidtagits först 1932, då inblandning av smör i margarin förbjöds, och senare genom accisbeläggning

Jordbrukets framtidsproblem

och prisleddning, har margarinet vunnit ökad utbredning. Under de sista fem åren har nämligen förbrukningen stegrats från cirka 52,000 ton till cirka 58,000 ton, och ökningen skulle ha varit än större, om ej jordbrukarna genom återtagning av smör från mejerierna motat margarinet från sina domäner. På grund av bristande statistiska uppgifter om det s. k. lantsmöret kan det ej med bestämdhet utrönas, om margarinet totalt sett vunnit terräng på smörets bekostnad — även den inhemska smörkonsumtionen har något stegrats sedan 1934 — men ofrånkomligt är att resultatet av statsmakternas hittillsvarande åtgärder att stödja smöret på margarinets bekostnad lämnat fullständigt negativt resultat. Samtidigt därmed registrerar man, att avsättningen av smör i Tyskland och England visserligen givit successivt förbättrade priser men med hänsyn till det undan för undan stegrade inhemska smörpriset alltjämt betingar stora exporttillägg. För 1938 har smörexporten (c:a 30,000 ton) i pristillägg sålunda betingat ungefär 25 milj. kronor eller ungefär samma belopp som margarinaccisen (av vars maximum 60 öre per kg. 45 öre f. n. uttagas) tillfört mjölkregleringen. I den mån smörtillverkningen såsom troligt ytterligare kommer att stiga, försvåras än mer möjligheten att avsätta smöret till ett lönsamt pris på jordbrukarnas viktigaste saluprodukt, mjölken. I detta läge äro skärpta stödåtgärder nödvungna. Olika vägar äro tänkbara, varvid utgångspunkten är att — såsom siffrorna ange — viss margarintillverkning ännu så länge är nödvändig för att utfylla fettämnesbehovet i landet.

För det första har man härvid ifrågasatt importreglering av margarinets råvaror i och för begränsning av margarintillverkningen; ingen har emellertid kunnat anvisa en väg att rättvist och utan det mest kristidsbetonade ransoneringssystem fördela rätten till inköp av det margarin, som får tillverkas. För det andra har man ifrågasatt ytterligare höjning av margarinaccisen, kanske därhän att margarinpriset förhölle sig till smörpriset som 2 : 3; ökningen av margarinaccismedlen skulle visserligen möjliggöra en sänkning av smörpriset utan rubbandet av produktmjölkpriset men likväl icke erbjuda absolut garanti för ökad smöravsättning och dessutom framkalla krav på vittomfattande prislättnader för mindre bemedlade. För det tredje har frågan om inblandning av smör i margarin (eller vice versa) åter förts på tal. Denna tanke avvisades som bekant av 1934 års s. k. marga-

rinutredning (dock ej av margarinindustrins representant) såsom en alltför drastisk och tvivelaktig åtgärd, helst som man i dåvarande läge ej hade samma stora smöröverskott att räkna med som nu och utvecklingen på exportmarknaderna ännu var högeligen oviss. I innevarande stund är läget ett annat. När smörexporten slukar hela accisumman, måste man fråga sig, om det längre är välbetänkt att fördyra margarinet för våra konsumenter blott för att till utlänningarnas förmån från den svenska smörmarknaden avlasta överskottet. Man skulle lika väl — förslagsvis genom en samorganisation av margarinindustrin och Svenska mejeriernas riksförening — kunna förbinda margarinindustrin att avsätta smöröverskottet samt i förhållande därtill inskränka sin produktion. Förutsättningen härvid vore, att man kunde räkna med att offentliga institutioner, sjukhus, restauranger, bättre situerade och jordbrukare fortfarande använde smör i en viss konstant omfattning. Vid blandningen av smöret och margarinet skulle olika standardtyper (t. ex. 10, 25 och 50 procents smörinblandning) åstadkommas. Under antagande att ingen eller ingen kraftigare margarinaccis uttoges, skulle 25 procents smörinblandning betinga ett pris i närheten av det nuvarande accisbelagda margarinpriset och 50 procents inblandning något över 2 kr. Vi lämna härvid därhän, om hela smöröverskottet borde eller kunde avsättas på den svenska marknaden, likaså om det skulle vara möjligt att utan åtminstone en låg margarinaccis hålla produktmjölkpriset uppe vid skälig höjd. I nuvarande läge måste det vara värt omprövning att på denna prissänkningens väg och genom samverkan mellan margarinindustrin och mejeriorganisationen söka vidga den inhemska smöravsättningen. Man måste i vart fall anse denna väg som den minst radikala, och många omständigheter göra det troligt att de stora breda konsumentlagren skulle stanna för höggradiga smörblandningar. Genom de olika standardtyperna skulle dessutom åstadkommas pris-differentieringar, som skulle kunna överflödiggöra mycket i diskuterade rabattsystem till förmån för mindre bemedlade, vare sig dessa system avse smör eller margarin. Vilken lösningen av margarinfrågan än må bli, kan den ej ske efter den strikta national-ekonomiens lagar utan efter vad som med hänsyn till jordbruksbefolkningen är socialt nödvändigt.

En tredje linje vid förbättringen av jordbrukets utkomstmöjligheter är att planmässigt söka befördra konsumtionens stegring.

Jordbrukets framtidsproblem

Det är den väg, befolkningskommissionen anvisat i sina förslag rörande skolfrukostar och barnrika familjer. Även om prof. Myrdal skulle ha lancerat idén för att göra sin socialpolitik aptitligare för jordbrukarna, kan den ej avvisas. Men de kvantitativa verkningarna av dylika åtgärder få ej överskattas. Och de böra kunna realiseras i vida mindre generella former än de föreslagna och utan att några alltför vidlyftiga kommissionssystem tillskapas.

En fjärde linje, med sikte på att utjämna förhållandet mellan jordbrukarklassen och övriga grupper, är att genom fortsatt rationalisering öka jordbrukets avkastning per varje dess brukare och anställd. På programmet stå härvid förbättringar inom jordbrukets byggnader, men hr Bramstorp synes ännu ej ha nålats handlingens stadium, när det gäller att få bukt med de motverkande krafterna och få rätsida på de avita förhållandena rörande byggnadskostnaderna. Ännu viktigare är måhända, att jordbrukets brukningsdelar i möjligaste mån anpassas efter nutida produktionsbetingelser. Detta måste vara av ojämförligt större vikt än att tillskapa nya jordbruksegnahem av kanske tvevelaktig bärighet, såsom kanslirådet Curt Rohtlieb närmare utvecklade i en uppsats i förra häftet; en statsunderstödd nyodling kan numera blott i särskilda fall rekommenderas, exempelvis till förbättring av ofullständiga jordbruk eller av »kulturpolitiska» skäl i övre Norrland. Framtidsmålet måste bli att skapa bärkraftiga, efter teknikens utveckling avpassade typer av självständiga jordbruk, vilka ge brukare och anställda de förhållandevis största inkomsterna. Arbetet härpå måste kräva många år, men det måste planläggas i tid och får ej kollidera med egnahemspolitiken. Det kan medföra en vittgående strukturförändring på landsbygden, därvid den gamla jordromantiken ohjälpligen kommer i strid med men får vika för modern jordbruksrealism.

Den femte linjen kan kallas en allmän positiv landsbygdspolitik. Befolkningskommissionen har i sitt betänkande om flykten från landsbygden fördomsfritt samlat sig kring programmet: jordbrukets avfolkning genom rationalisering må ej hindras, men landsbygdens avfolkning må motverkas genom olika åtgärder och främst genom att ingjuta annat produktivt liv i kommunerna för att vidmakthålla dessas välmåga och möjliggöra en med städerna jämbördig standard. Ingen har veterligen bestritt vare sig kloketen eller rättvisan i en sådan positiv landsbygdspolitik, men

ingen har i år sett någon mera målmedveten regeringsinsats såsom ingress till realiserandet av detta program. En sådan landsbygdspolitik måste ha två led. Det ena, det positiva, innebär att statsmakterna i de fall, där detta är möjligt, ej sätter landsbygdsbefolkningen i sämre klass än städernas invånare, t. ex. rörande sjukvårdskostnader, fortbildning, kommunikationer och skatter; även för jordbruksbefolkningen innebure detta en viss ekonomisk utjämning. Det andra ledet, det negativa, innebär att statsmakterna ej förhastar sig till dyrbara och vittsvävande sociala åtgärder utan hänsynstagande till sannolika strukturförändringar; när riksdagsman Martin Skoglund i vårt förra häfte varnade mot en panik i landsbygdens bostadsfråga och uppvisade angelägenheten av varsamhet vid vrakande av gamla och uppförande av nya hus, var detta ett talande exempel på nödvändigheten att tyda tidens tecken. Och sist men icke minst måste man understryka enskilda organisationers — i första hand byggnadsfackföreningarnas — ansvar för att den positiva landsbygdspolitiken ej går i baklås, med risk att jämvikten mellan land och stad rubbas och jordbruksbefolkningen bolsjeviseras eller nazifieras.

Aldrig någonsin har det funnits ett så rikt arbetsfält för en konstruktiv jordbruksminister som i nuvarande brytning mellan gammal och ny tid. Att döma av valresultatet i höstas tyckas t. o. m. gamla bondeförbundare tvivla på att hr Bramstorp är ackurat den man som tiden ropar efter.